

Aan:
de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit P. Adema
de minister voor Natuur en Stikstof C. van der Wal
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Den Haag, 20 december 2023

Onze referentie: RDA.2023.036
Betreft: Tussenrapportage maatschappelijke dialoog wolven

Geachte mevrouw Van der Wal, geachte heer Adema,

U heeft de Raad voor Dierenaangelegenheden gevraagd om een brede maatschappelijke dialoog te organiseren over de positie van de wolf in Nederland. De RDA is ook verzocht om tijdens de gesprekken te verkennen wat ervoor nodig is om in Nederland samen te leven met de wolf en op basis hiervan met een advies te komen. Onderdelen die in dit advies in ieder geval aan de orde zouden moeten komen zijn de positie van de wolf in de Nederlandse natuur; de beleefde angstgevoelens voor de wolf en bescherming van vee tegen de wolf. In maart 2023 hebben wij elkaar gesproken over uw verzoek. Met deze brief informeren wij u over de stand van zaken.

Stand van zaken

Aanloop

De RDA sprak ter oriëntatie met een veertigtal mensen en organisaties in binnen- en buitenland. Hun deskundigheid op het gebied van het voeren van gesprekken, het samenleven met predatoren en de maatschappelijke context is gebruikt bij het opzetten van onze dialoog. De RDA heeft ook gebruik gemaakt van het verkennende onderzoek *'Hoe verder met de wolf in Nederland? Een verkenning naar de kansen voor een maatschappelijke dialoog over de toekomst van de wolf in Nederland'* van Alcedo Consultancy VOF uit 2022. Dit rapport is door opstellers en hun opdrachtgevers breed besproken en vormt een goed uitgangspunt voor de invulling van de dialoog.

De RDA heeft aandacht besteed aan wolven in zijn publieksenquête 'Staat van het Dier' en de resultaten hiervan besproken in zijn breed bezochte jubileumcongres van april 2023. Daarnaast heeft de RDA het ook uitgebreid besproken in zijn plenaire vergaderingen.

Postbus 20401 2500 EK Den Haag T 070 378 52 66 info@rda.nl www.rda.nl

Organiseren maatschappelijke dialoog

De RDA heeft Publiquest geselecteerd om de begeleiding van de dialoog op zich te nemen. Er worden vijf gesprekken georganiseerd over wolven. Twee met vertegenwoordigers van organisaties op nationaal niveau, waarvan de basis voor genodigden is benoemd en onderbouwd in het rapport van Alcedo. Daarnaast zijn er drie dialogen op lokaal/regionaal niveau met genodigde inwoners/mensen uit de regio. Deze lokale dialogen worden georganiseerd in samenwerking met iemand uit de gemeenschap. Met alle mensen en partijen die zich gemeld hebben bij de RDA is persoonlijk contact opgenomen.

De RDA heeft IPO, individuele provincies en VNG gesproken en geïnformeerd over de opzet en de achtergrond hiervan vanwege hun rol en bevoegdheden.

Er is inmiddels een nationale bijeenkomst geweest eind september in Baarn en er zijn in november-half december 3 lokale dialogen gehouden in Austerlitz, Dwingeloo en Elspeet. Eind januari 2024 vindt de tweede nationale dialoog plaats.

Tijdens de besloten dialogen heeft de RDA veel verschillende perspectieven, belevingen, ervaringen, beelden, waarden, gedachtes, gevoelens en emoties opgehaald. Dit zijn bouwstenen voor het uiteindelijke advies. De 'brede' maatschappelijk dialoog is hierbij ingevuld door de breedheid en pluraliteit van die perspectieven. Alles mag op tafel komen. Het besloten karakter van de gesprekken zorgt voor de benodigde omgeving waar mensen zich vrij kunnen uitspreken en samen kunnen doorpraten. De nadruk ligt op kwaliteit van de gesprekken in plaats van op kwantiteit. Bij de locatiekeuze stond de vraag centraal: waar zijn wolven of waar kunnen zij binnenkort verwacht worden?

Resultaten dialoog en advies

De dialooggesprekken zijn nog volop gaande, we kunnen u dus nog geen eindresultaten geven en geen advies. De eerste bijeenkomsten geven een goede basis om door te praten over hoe we kunnen samenleven met wolven. Onderwerpen die in de nationale dialoog al werden aangestipt, komen in lokale dialogen verder aan bod. Alles overziend zijn er veel verschillende ervaringen, gevoelens en belevingen over wolven. Het blijkt niet altijd gemakkelijk om deze te uiten in de dagelijkse praktijk, maar in de geboden context van de dialoog zijn mensen bereid naar elkaar te luisteren en staan ze open voor elkaars mening. Vooral in de lokale dialogen werd die openheid en luisterbereidheid ervaren. Er blijkt een grote behoefte te zijn aan eenduidige feitenkennis over wolven, hun gedrag en hoe als mensen veilig met wolven samen te leven.

Wat hebben we tot nu toe geleerd

- Wolven zijn in Nederland. Het is aan ons om te bedenken hoe we kunnen samenleven met wolven;
- Samenleven met wilde dieren als wolven kan niet worden geregeld met een quick fix. Co-existentie, op welke manier dan ook, is een jarenlang proces dat kennis, voorlichting, onderhoud en investering op lange termijn vraagt;

- De RDA ziet dat de lokale dialogen inzichten opleveren die van wezenlijk belang zijn voor het advies en voor het verdiepen van de nationale dialoog met vertegenwoordigers van organisaties.
In de dialogen is in de vormgeving veel aandacht voor veiligheid en ruimte: een besloten dialoog waarin alles gezegd mag worden, geen discussie wel een gesprek, waarin alles binnen de groep blijft en er naar buiten toe niets gequote kan worden. Deze benadering is cruciaal geweest voor de welwillendheid die de RDA in de dialooggesprekken heeft ervaren: deze gaat veel verder dan de stellingnames en posities zoals die in de media zijn of worden ingenomen;
- De beleefde gevoelens rondom wolven zijn divers. Er leven, naast angst, ook gevoelens als boosheid en verdriet, maar ook nieuwsgierigheid, verwondering, blijdschap en verrukking. De achterliggende motieven en redenen verdienen verdieping in het verdere RDA-proces. Ook na de aanbieding van het advies aan de minister;
- Er blijkt nog veel onduidelijkheid te bestaan over de positie van de wolven in de Nederlandse natuur. Bijvoorbeeld over gedrag van wolven in ons dichtbevolkte gebied en de mogelijke gedragsveranderingen door interacties met mensen. Andere zaken die meermaals worden genoemd gaan over het voorkomen en gedrag van hybriden; de mate van voedselzekerheid van wilde prooien, de mogelijkheden tot habitatverbinding en de concrete bijdrage van wolven aan de biodiversiteit in Nederland. Het gebrek aan duidelijkheid kan komen door ontbreken van kennis en inzichten uit (wetenschappelijk) onderzoek, maar wordt ook vaak genoemd als ontbrekend in informatievoorziening naar burgers toe. Het belang van duidelijke educatie en informatie wordt breed gedeeld. Hierbij wordt ook het benoemen van onzekerheden door overheden en deskundigen benadrukt. Wetenschappelijke informatie is voor mensen niet altijd behulpzaam om zich veilig te voelen en zorgen weg te nemen.
- Het belang van een gedeelde feitenbasis is meermaals genoemd als zeer belangrijk voor het voeren van een succesvolle dialoog. Daarom heeft de RDA een kennisteam met externe experts ingesteld, ter ondersteuning van de dialoog en het forum van de RDA dat het advies voorbereidt.

Vervolg

De komende tijd gaat de RDA verder in het verwoorden van de rode draden uit de gehouden dialogen die vervolgens in een tweede nationale dialoog in januari verder worden uitgediept. Naast het ophalen van aanvullende perspectieven uit de dialoog zal de RDA aan de hand van de door u gestelde vragen mogelijke oplossingsrichtingen verkennen. Hij heeft hiertoe een forum samengesteld en externe expertise betrokken. Deze zullen worden besproken in het eindadvies dat de RDA in het voorjaar van 2024 op zal stellen. De RDA zal IPO, provincies en VNG hierover informeren.

In de dialogen ervaren we ruimte in het denken hoe we kunnen samenleven met wolven. We staan echter pas aan het begin van een ingewikkelde opgave. Als er één ding wel naar voren komt, dan is het dat co-existentie, op welke manier dan ook, een jarenlang proces vergt. Naast lange termijn investering vraagt dat om een open houding; tussen mens en dier, maar ook tussen mensen onderling. De RDA kijkt uit naar de nog te voeren gesprekken en andere te zetten stappen in dit boeiende en bemoedigende proces van dialoog.

Vertrouwende u hierbij voldoende geïnformeerd te hebben en zijn graag bereid om de voortgang in een persoonlijk gesprek toe te lichten.

Hoogachtend,

Raad voor Dierenaangelegenheden

Mr. Drs. Jan Staman
Voorzitter

Ir. Marc Schakenraad
Secretaris-directeur

